

Арно К. Вониш¹

Универзитет „Карл Франц“, Филозофски факултет
 Институт за славистику Грац, Аустрија

НЕКИ АСПЕКТИ ДЕИКТИКЕ У СИСТЕМУ ПОКАЗНИХ ЗАМЕНИЦА У ЈУЖНОСЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА

Сажетак: Ова анализа деиктике показних заменица у јужнословенским језицима састоји се од три дела. У првом делу биће дат општи преглед заменица (као „затворене“ врсте речи без икаквих унутар - и ванјезичких /и/новација), термилошким напоменама и о самој деиктици и номинацији показних заменица у шест јужнословенских језика (српском, бошњачком, бугарском, македонском, словеначком и хрватском). Други део је посвећен нормативним и стандардолошким решењима и класификацији заменица у граматицима дотичних језика уз теоријску анализу а) морфолошко-формалне структуре појединих облика и б) деиктичких могућности изражавања степена близине односно удаљености (на просторној и временској релацији проксимал – медијал – дистал према моделу Филмора /Fillmore/ 1982). У центру пажње биће и истраживање односа и (ко)релација облика између анализираних језика. Трећи део се помоћу корпусне анализе бави употребом фреквенцијом стандардолошких облика показних заменица, при чему се користе неки једно- и вишејезички корпуси јужнословенских језика. Циљ рада је указати на морфолошку структуру показних заменица и на неке аспекте идентичности, сличности и разлика јужнословенскодеиктичког система у шест анализираних језика.

Кључне речи: заменице, деиктика, показне заменице, језички корпуси.

Тема овог рада је деиктика у систему показних заменица у јужнословенским језицима (српском, бошњачком, бугарском, македонском, словеначком и хрватском). Први део анализе је посвећен општим информацијама о заменицама, термилошким напоменама и самој деиктици. У центру пажње другог дела су нормативна и стандардолошка решења и класификација ове врсте речи. У средишту пажње трећег дела налази се корпусна анализа употребе и учесталости стандардолошких облика, при чему сеу ове сврхе користе слободно доступни корпуси јужнословенских језика, тј. *Българскиационален корпус* (за бугарски језик), *Gigafida* (за словеначки језик), *Gralis BKS-Korpus* (за српски, бошњачки и српски језик) и *GralisMak-Korpus* (за македонски језик).

¹ arno.wonisch@uni-graz.at

1. ОПШТЕ О ЗАМЕНИЦАМА

Заменице су једна посебна врста речи којима припада функција замењивања других именских речи (жива бића, ствари, радњи, особина...) и указивања на њихова својства, њихову количину, њихов квалитет и др., при чему своје право значење добију тек из самог контекста или у вези са конкретном говорном ситуацијом. Тако се заменицама *ја, ти; ми, ви* (личне заменице 1. и 2. лица једнине и множине) упућује на оне који узимају учешће у комуникацији као говорници („пошиљаоци поруке“) и на оне којима је говор намењен („примаоци поруке“). Заменицеон, она, оно, они, оне и она (личне заменице 3. лица једнине и множине) указују на жива бића, ствари, радње, особине и др. изван самог говорног чина (тј. на не-учеснике говора). Друге задаће заменица састоје се у изражавању посесивности/припадности, својства, количине и квалитета и осим тога служе и запроцесе вредновања и др. У зависности од тих функција издваја се у српском језику низ врста заменица, као што су *личне, присвојне (посвојне), повратне, показне, упитне, односне и неодређене*. Друга могућност класификације заменице полази од њихових граматичких особина, при чему у свим анализираним језицима (српском, бошњачком, бугарском, македонском, словеначком и хрватском) према служби (функцији) у синтагмама или реченицама уобичајена је подела на две групе: 1) *именичке* и 2) *придевске заменице*.

1.1. ТЕРМИНОЛОШКЕ НАПОМЕНЕ О ЗАМЕНИЦАМА У ЈУЖНОСЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА. У разматраним језицима назив ове врсте речи састављен је од предлошког и именичког дела. С тим у вези можемо да разликујемо словенске језике у којима се указивање на жива бића, ствари, радње особине и др. те на њихова својства изражава предлогом *за*, док се у неким другим словенским језицима употребљава предлошки облик *место*. Јужнословенски језици показују релативну терминолошку хомогеност у том смислу што је елеменат *за-* заступљен у српском (екавски: *заменице*, ијекавски: *замјенице*), бошњачком (*zamjenice*), македонском (*заменки*), словеначком (*zaimki*) и хрватском језику (*zamjenice*), а једино у бугарском језику сусрећемо облик *место-* (*местоимения*). Следи преглед номинација заменица у шест анализираних језика:

језик	за-/за-	mesto-/место-
српски	<i>зам(ј)енице</i>	-
бошњачки	<i>zamjenice</i>	-
бугарски	-	<i>местоимения</i>
македонски	<i>заменки</i>	-
словеначки	<i>zaimki</i>	-
хрватски	<i>zamjenice</i>	-

Табела 1: Номинација заменица у јужнословенским језицима

Даљњим увидом у термилошка решења запажа се да – као што сме већ рекли – сви јужнословенски језици праве разлику измеђудве (граматички мотивисане) врсте заменице: именичке (*nominalia*) и придевске (*adiectivia*), и то доста уједначено:

језик	<i>nominalia</i>	<i>adiectivia</i>
српски	<i>именичке</i>	<i>придевске</i>
бошњачки	<i>imeničke</i>	<i>pridjevske</i>
бугарски	<i>съществителни</i>	<i>прилагателни</i>
македонски	<i>именски</i>	<i>придавски</i>
словеначки	<i>samostalniški</i>	<i>pridevniški</i>
хрватски	<i>imeničke</i>	<i>pridjevske</i>

Табела 2: Именичке и придевске заменице у јужнословенским језицима

У расподели заменица по њиховој функцији и њиховом значењу у одабраним граматикама јужнословенских језика (в. списак литературе) разликују се следеће у доњој табели наведене групе (заменыце које се сусрећу само у једном језику истакнуте су масним словима, показне заменице светлосивом бојом):²

српски (срп.)	бошњачки (бош.)	бугарски (буг.)	македонски (мак.)	словеначки (сло.)	хрватски (хрв.)
<i>личне</i>	<i>lične</i>	<i>лични</i>	<i>лични</i>	<i>osebni</i>	<i>lične(osobne)</i>
<i>присвојне (посвојне)</i>	<i>nelične</i>	<i>притежателни</i>	<i>лично-предметни</i>	<i>povratniosebni</i>	<i>posvojne</i>
<i>показне</i>	<i>prisvojni</i>	<i>възвратни</i>	<i>присвојни</i>	<i>vprašalni</i>	<i>povratne</i>
<i>односно-упитне</i>	<i>pokazne</i>	<i>показателни</i>	<i>показни</i>	<i>kazalni</i>	<i>pokazne</i>
<i>неодређене</i>	<i>upitne</i>	<i>въпросителни</i>	<i>прашални</i>	<i>oziralni</i>	<i>upitne</i>
<i>одричне</i>	<i>količinske</i>	<i>относителни</i>	<i>односно-прашални</i>	<i>poljubnostni, nedoločni i mnogostni</i>	<i>odnosne</i>
<i>опште (одређене)</i>	<i>opisne</i>	<i>неопредели-телни</i>	<i>неодредени</i>	<i>nikalni</i>	<i>neodredene</i>
	<i>odrične</i>	<i>отрицателни</i>	<i>одречни</i>	<i>totalni</i>	
	<i>opće</i>	<i>обобщителни</i>	<i>општи</i>	<i>kazalninedoločni</i>	

Табела 3: Врсте заменица у јужнословенским језицима (према граматикама појединих језика)

Из табела 2. и 3. добро се може видети да подела заменица по значењу и функцији даје изузетно шарену и разнолику слику, што се такође односи на терминологију, као и на категоризацију. Највећи број заменица (по девет) на нормативном плану разликују следећи језици: бошњачки, бугарски, македонски и словеначки, док се на другом (и

²Табеле су направљене на основу следећих граматика: Čedić 2004, Jahić – Halilović – Palić 2000, Пашов 1999, Конески 1976, Barićetal. 1995, Теžак – Babić 1994, Klajn 2005, Симић 2002 и Торогишић 1991. Наведени су сви називи функционалне категоризације који су заступљени у тим граматикама.

последњем) месту налазе српски и хрватски језик (по седам). Специфичне номинације дају српски (*односно-упитне*), бошњачки (*неличне, количинске, описне*), македонски (*лично-предметни*) и словеначки граматички приручници (*povratni osebni, poljubnostni, nedoločni и mogostni, totalni, kazalni nedoločni*), али оне не могу да служе као могући индикатор за неку већу међујезичку диференцијацију.

1.2. О ДЕИКТИЦИ. Врачајући се на већ горе споменуто главну заменичку функцију указивања, посебну пажњу би требало посветити појму *деиктици* који означава а) процес упућивања на конкретне (говорне) ситуације и/либ) на особину језичких јединицада изражавају свој однос према структури на нивоу *особа – простор – време* (Бусман/Busmann/ 1990: 163–164). На тај начин разликују се *лична* (*ја – ти*), *просторска* (*овде – тамо*) и *временска* (*сада – тада*) деиктика³, с тим да треба истаћи да ова појава представља језичка универзалија већине индоевропских језика и тиме и (јужно)словенских. У вези са овде разматраном врстом речи – заменицама – требало би имати у виду да пред еиктике у старијој историји лингвистике превладавао израз *анафора* као одређена језичка јединица која тек ступањем у везу с неком другом јединицом и стварањем односа *корелације* добије своје право значење и може да „заживи“. Неке врсте заменица, а поготово показне, врше функцију (или нуде могућност) упућивања на а) *вантекстовне* предмете (*егзофоре* – као права деиктика у смислу указивања, независно од присутности одређеног објекта у конкретной језичкој ситуацији) и б) објекте *унутра самог текста* (*ендофоре*) у оквиру датог говорног контекста (Kordić 1997: 275). Ваља при томе, тј. унутра једног говорног контекста, разликовати *анафоричку* и *катафоричку* функцију заменица, с тим да катафоричка употреба једне заменице имплицира показивање „унапред“ („на десно“), тј. на именички елемент који тек следи, док се анафоричком употребом подразумева правац „назад“ („на лево“), што значи да заменица долази после одређеног именичког елемента. Не улазећи у даље аспекте дефинисања и у с тиме повезано разграничавање међу синтаксом (на нивоа анафоре) и прагматиком (укључујући вантекстовне перспективе упућивања) желели бисмо у оквиру троугла *особе – простор – време* анализирати могућности изражавања степена близине, односно удаљености реферираних предмета изражених помоћу заменица. Као индикатор димензионалности користе се, према моделу Филмора (Fillmore 1982), термини *проксимал* (као израз близине), *медијал* (као израз средње близине, односно дистанце) и *дистал* (као израз дистанце) (Kordić 1997: 276).

³Као основ овог вишечланог система служи модел *hic-nunc-ego-origo* ('овде-сада-ја-origo') Карла Билера (Karl Bühler) у којем 'origo' означава полазиште (*0-тачка*) система међусобних односа из којег се врши вишедимензионално упућивање (Bühler 1934).

2. ДЕИКТИКА ПОКАЗНИХ ЗАМЕНИЦА

2.1.НОРМАТИВНА И СТАНДАРДОЛОШКА РЕШЕЊА. У готово свим језицима света постоји могућност да се помоћу барем два елемента може изражавати једна основна опозиција према степену удаљености.⁴ То поготово важи за све индоевропске језике и тиме и за све словенске језике у којима сусрећемо дво-, тро- или, према неким изворима, четворочлане системе.⁵ С тим у вези ваља напоменути да ове димензионално-семантичке опозиције у оквиру заменичких парадигми јужнословенских језика долазе до изражаја једино у случају показних заменица. Полазећи од класификације заменица у граматикама српског језика у којима се (максимално) разликују *личне, присвојне, показне, односне, упитне, неодређене, одричне* и *опште (одређене)*, дакле,седам, односно осам врста заменица, примећује се да, изузимајући показних, у скоро свим јужнословенским језицима постоји исти семантички и структурни обим. То значи да у случају личних заменица у српском, бошњачком, бугарском, македонском и хрватском разликујемо трочлана опозиција типа *ја* (говорник) – *ти* (учесник говора) – *он, она, оно* (живо биће, предмет и др. ван говорне ситуације). У овом списку глтонима изостављен је словеначки језик који са својом двојином (дуалом) поседује посебну категорију броја која је унікална у данашњим јужнословенским језицима и која и у оквиру заменица обухвата трочлану димензију бројности. Што се тиче присвојних и односних заменица можемо констатовати да је ситуација у односу на деиктику у западно-јужнословенским језицима (српском, бошњачком, словеначком и хрватском) иста. За разлику од тога постоји у два источно-јужнословенска језика (бугарском и македонском) једна категорија која по својој традицији и особини заправо није словенског порекла. Ради се о посебној категорији одређености /неодређености која је типична за друге европске језике (германске, романске) и која се у бугарском и македонском изражава помоћу постпозитивног члана (нпр. буг.: *мојат...*, мак.: *мојот...*). Због губитка падежног система у та два језика та граматичка (пот)категорија преузима низ семантичких и синтаксичких функција. У вези *саупитним, неодређеним, одричним* и *општим заменицама* се не уочавају суштинске разлике на нивоу деиктичких функција.

О овом раду анализирани показне заменице најбољи могући начин сведоче о томе да у јужнословенским језицима постоји изразита разноликост деиктичких начина изражавања и упућивања која је већа него у два друга ареала (источном и западном) словенског света.

⁴Детаљније о томе в. Майтинская 1969, према Kordić 1997: 275 и Wonisich 2012.

⁵Уп. модел Bergeга 1994: 21, према Kordić 1997: 275. Та четворочланост се, према Бергеру, односи на словеначки језик који, наводно, располаже четворочланим системом показних заменица, што аутор овог текста не би утврдио.

Разликује се, наиме, 1) трочлани (тројни) систем српског, бошњачког, македонског и хрватског од 2) двочланог (двојног) система бугарског језика, док 3) словеначки језик заузима, по мишљењу аутора, неку алтернативну позицију о којој ће бити још говора. Као предмет анализе служе показне заменице које у српском језику имају основне елементе *-в-*, *-т-* и *-н-*. Ради се, дакле, о следећим заменичком облицима: српски – *овај, тај, онај*⁶; бошњачки – *ovaj, taj, onaj*; бугарски – *този, онзи, (оња)*; македонски – *овој, тој, оној*; словеначки: *ta, tisti, oni* и хрватски: *ovaj, taj, onaj*. Облицима у свим језицима заједничко је обележје да елемент *-в-* изражава близину говорном лицу, *-т-* подразумева да се неко или нешто налази у близини саговорника, док а *-н-* служи за изражавање веће (и све до највеће могуће) удаљености. Табеларни преглед показних заменица у зависности од функција упућивања/указивања и степена просторног и временског удаљености (према скали од 1 до 3, односно 4) показује следећу слику:

степен удаљености	срп.	бош.	буг.	мак.	сло.	хрв.
1) проксимална	<i>овај, ова, ово ови, ове, ова</i>	<i>ovaj, ova, ovo ovi, ove, ova</i>	<i>този(тоя), тази(тая), това тези(тия)</i>	<i>овој, оваа, ова овие</i>	<i>ta,ta,to ti, te, ta</i>	<i>ovaj, ova, ovo ovi, ove, ova</i>
2) медијална	<i>тај, та, то ми, ме, ма</i>	<i>taj, ta, to ti, te, ta</i>	–	<i>мој, маа, моа мие</i>	<i>tisti, tista, tisto tisti, tiste, tista</i>	<i>taj, ta, to ti, te, ta</i>
3) дистална	<i>онај, она, оно они, оне, она</i>	<i>onaj, ona, ono oni, one, ona</i>	<i>онзи(оња), онази(оная), онова онези(оניה)</i>	<i>оној, онаа, она оние</i>	<i>oni, ona, ono oni, one, ona</i>	<i>onaj, ona, ono oni, one, ona</i>
4) суфиксално-афирмативно-емфатичка	–	–	–	–	<i>-le</i>	–

Табела 4: Деиктика појединих заменица у јужнословенским језицима

У овој табели најочљивији је да једино у бугарском језику недостаје медијална референција, што значи да – као, између осталог, и у немачком и руском – не постоји могућност изражавања степена средње удаљености. На тај фактор указује се и у граматикама бугарског језика. Тако пише нпр. Пашов: *Както се вижда, формите на показателните местоимения са получени от два изходни корена,сѣдѣжащи-т-(за близост) и -н-(за отдалечност)*. (Пашов 1999: 108). На тај начин можемо констатовати да бугарски поседује само двочлани (двојни) систем показних заменица, чим се тај језик уклапа у структуру већине источнословенских језика у којима се помоћу елемента *-т-* разликује јединопроксимал и дистал (уп. руски *этот – тот*). Остајући код бугарског примећује се морфолошка трострукост показних заменица која се изражава (емфатичким) елементима *-зи, -ваи -я*. На том морфолошком (а не деиктичком) плану уочава се опозиција између бугарског и

⁶На првом се месту у свим језицима налази удаљеност *проксимал*, на другом *медијал*, а на трећој позицији *дистал*.

словеначког с једне стране, а српског, бошњачког, македонског и хрватског с друге. Постоји још једна неподударносту вези са *-m/-t-* која се тиче проксималне диференцијације у бугарском и словеначком језику, с тим да се у најсевернијем и најисточнијем језику јужнословенског ареала близина изражава искључиво помоћу *-m/-t-* основа који у осталим језицима служи за упућивање на медијалну сферу.

Полазећи од горе изложеног се већ сада може уочити а) *деиктичка* и б) *формално-морфолошка* опозиција, с тим да се централно-јужнословенски штокавски језици (српски, бошњачки и хрватски, а делимично и нештокавски македонски језик) разликују од јужнословенске периферије, састављене од северозападног словеначког и југоисточног бугарског језика. То се на а) *деиктичком* плану, као што је већ било показано, односи на недостатак медијалног облика у бугарском ина постојање постпозитивног, општег (и не само заменичког) суфиксално-афирмативно-емфатичког облика *-le* у словеначком. Пажње вредна је и чињеница да је македонски као језик са у великој мери сличном и/или скоро идентичном граматичком структуром као бугарски (губитак падежног система и образовање падежа помоћу предлога, губитак инфинитива, постпозитиван члан, /само у македонском језику облигаторна/ употреба удвојене личне заменице, темпорални систем и др.) приликом своје стандардизације у четрдесетим годинама прошлог века преузео велик број граматичких решења српског, бошњачког и хрватског језика или, боље речено, решења тадашњег српскохрватског језика.

На б) *формалном* плану и у вези са појединим облицима јужнословенских језика опет се испољава разлика између штокавског центра (тј. српског, бошњачког, хрватског и – поново македонског језика) с једне стране и периферије (бугарског и словеначког) с друге. Док се у центру сачувала старословенска структура са основима на *-e/-v-*, *m/-t-* и *-n/-n-*, у периферији наилазимо углавном на основе на *m/-t-* и *-n/-n-*, с тим да се у обадва језика – бугарском и словеначком – основ на *-n/-n-*⁷ знатно ређе користи од *m-* и носи, поготово у словеначком, архаични и данас помало већ пејоративан карактер. Облици на *tist-* у словеначком језику састављени су од основа *t-* и *isti, ista, isto*, при чему је дошло до спајања/срастања ових двају елемената у једну реч.⁸ Словеначка проксимална форма *ta* за мушки и женски род и *to* за средњи одговора рефлексу старословенског *тѡ, та, то* на северном (тј. кајавском) подручју јужнословенских језика.

Резимирајући могли бисмо за нормативна и стандардолоска решења констатовати да приликом детаљног прегледа све јаче долази до изражаја опозиција између штокавског центра (са делимичним

⁷У Toporišiču 1991 сви заменички облици на *-n-* спадају у групу *kazalni nedoločni zaimek* 'показне неодређене заменице'.

⁸У већ старијој словеначкој граматици Вајес – Kolarič – Rupel (1964) наводи се (неоправдано?) чак четворочланост прономиналне деиктике, с тим да се упућује на постојање облика *ta, ta, to; tisti, tista, tisto; isti, ista, isto* (проксимално и медијално) и *oni, ona, ono* (дистално).

укључивањем македонског језика) и словеначке и бугарске периферије, што се тиче и а) могућности деиктичких упућивања и б) формално-морфолошке структуре облика.

3. КОРПУСНА АНАЛИЗА УПОТРЕБЕ СТАНДАРДОЛОШКИХ ОБЛИКА

Као што смо већ на почетку поменули, врши се у оквиру трећег дела овог рада корпусна анализа слободно доступних једно- и вишејезичких корпуса јужнословенских језика. Ради се при томе о следећим електронским апликацијама:⁹

1) *Български национален корпус* (за бугарски језик), 149 412 различитих корпусних речи, тј. токена, скр.: *Бнк*;

2) *Gigafida* (за словеначки језик), 1 187 002 502 токена, скр.: *Gifi*;

3) *Gralis BKS-Korpus* (за српски, бошњачки и српски језик), 2 554 655 токена (српски: 1 059 710, бошњачки: 356 026, хрватски 1 113 919 токена), скр.: *Gra BKS*

4) *GralisMak-Korpus* (за македонски језик и са, пре свега, књижевним текстовима македонских аутора као што су Блаже Конески, Славко Јаневски и др.), 180 815 токена, скр. *GraMak*.

Корпусна анализа се односи искључиво на учесталост горе (у табели IV) наведених заменичких облика за изражавање проксималности, медијалности и дисталности унутар сваког појединачног језика. Ова чисто квантитативна претрага се на техничком плану врши помоћу знакова тачке и звездице испред наставака облика (. * = налажење знак/ов/а у било којој конкорданси), како бисмо добили читаве заменичке парадигме (тј. независно од падежа, рода и броја). Због покушаја максималног избегавања, односно свеобухватног елиминисања хомонимије са личним заменицама (нпр. *он/он*, *ти/ти* и т. д.) није, међутим, могуће тражити словне комбинације типа *ов.*/ов.**, *т.*/т.**, *она.*/она.** и др. Стога су за конкретну проверу фреквенција егземпларних заменичких форми у наведеним корпусима изабрани следећи минимални елементи (углавном, и граматичке традиције ради, у лематизованом облику, тј. у номинативу једине мушког рода):

степен удаљености	срп.	бош.	буг.	мак.	сло.	хрв.
1) проксимална	<i>ова.*</i>	<i>ова.*</i>	<i>този</i>	<i>ово.*</i>	<i>та.*</i>	<i>ова.*</i>
2) медијална	<i>та.*</i>	<i>та.*</i>	–	<i>мој.*</i>	<i>тисти.*</i>	<i>та.*</i>
3) дистална	<i>онај.*</i>	<i>онај.*</i>	<i>онзи</i>	<i>оно.*</i>	<i>они.*</i>	<i>онај.*</i>
4) суфиксално-афирмативно-емфатичка	–	–	–	–	<i>т*ле.*</i>	–
					<i>тист*ле.*</i>	
					<i>он*ле.*</i>	

Табела 5: Облици по којима се врши корпусна претрага

⁹Сви корпуси садрже текстове у свим функционалним стиловима (научном, књижевно-уметничком, публицистичком, административном и разговорном), при чему текстови написани у разговорном стилу неће бити предмет анализе.

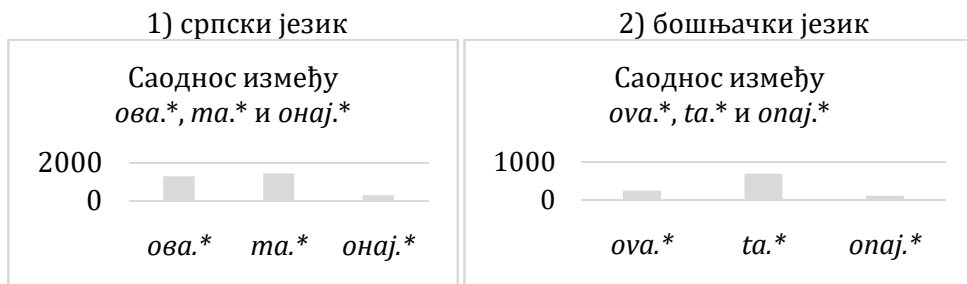
Табеларни преглед о резултатима претраге показује следеће фреквенције одабраних заменичких облика, односно елемената:

српски	број	бошњачки	број	бугарски	број
<i>Gra BKS</i>		<i>Gra BKS</i>		<i>Бнк</i>	
<i>ова.*</i>	1291	<i>ова.*</i>	247	<i>този</i>	394 655
<i>та.*</i>	1433	<i>та.*</i>	685	–	
<i>онај.*</i>	294	<i>онај.*</i>	109	<i>онзи</i>	42 633
–		–		–	
укупно	3018		1041		437 288

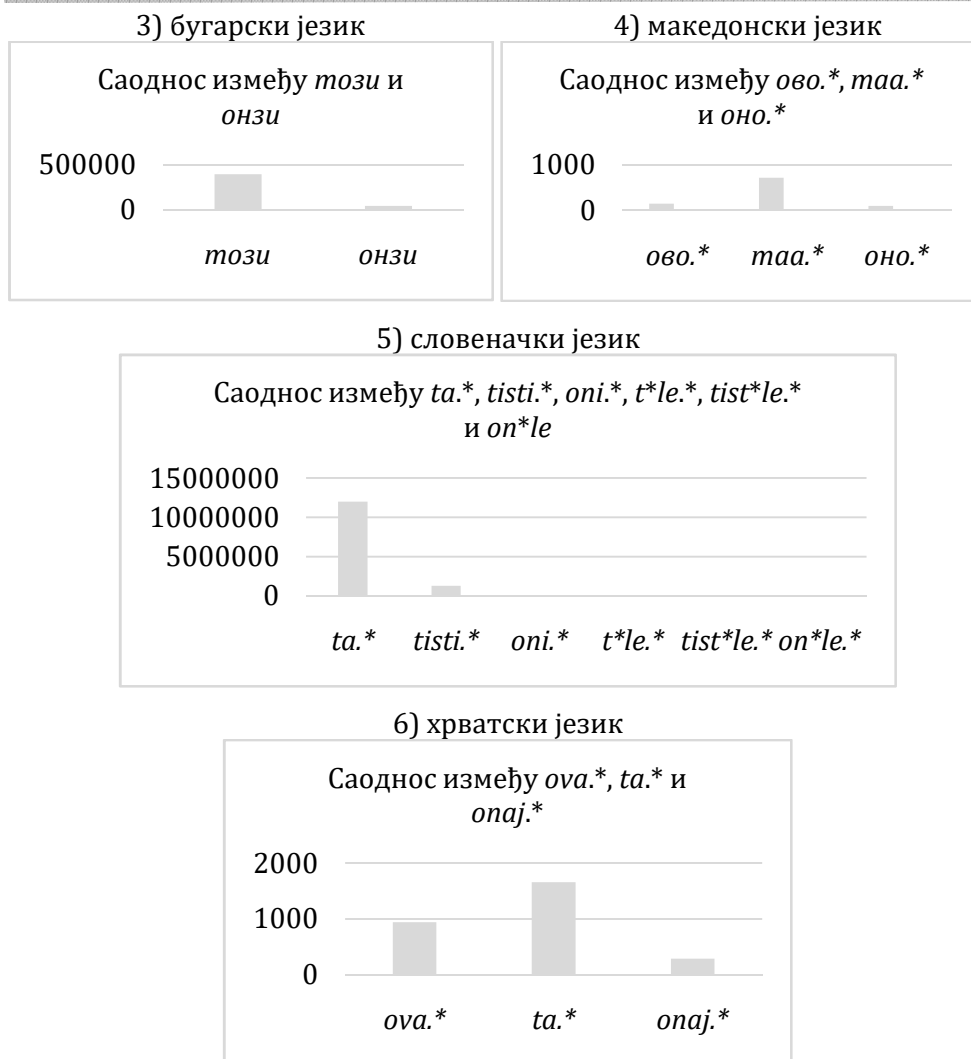
македонски	број	словеначки	број	хрватски	број
<i>GraMak</i>		<i>Gifi</i>		<i>Gra BKS</i>	
<i>ово.*</i>	149	<i>та.*</i>	12 004 570	<i>ова.*</i>	941
<i>таа.*¹⁰</i>	714	<i>tisti.*</i>	1 305 352	<i>та.*</i>	1656
<i>оно.*</i>	100	<i>они.*</i>	29 609	<i>онај.*</i>	289
–		<i>t*le.*</i>	84 052	–	
		<i>tist*le.*</i>	419		
		<i>он*le.*</i>	33		
укупно	963		13 424 035		2886

Табеле 6 и 7: Резултати претраге по изабраним облицима

Добијена је, као што се могло очекивати, веома шаролика слика, што се објашњава различитим квантитативним обимом појединих корпуса. Да бисмо добили јаснији и донекле репрезентативан преглед, треба израчунати процентуалне саодносе између проксималних, медијалних, дисталних и – у случају словеначког језика –суфиксално-афирмативно-емфатичких облика (на *-le*). У ове сврхе послужићемо се хистограмима за приказивање заступљености и расподеле одређених заменичких облика са основним елементима *-в/-v-* (за изражавање близине), *т-/t-* (за упућивање на средњи степен удаљености), *-н/-n-* (за изражавање /највеће могуће/ дистанце) и са афирмативно-емфатичким суфиксом *-le*. За поједине језике то статистички изгледа овако:

¹⁰Због хомонимије са личном заменицом *тој* се врши претрага по облику женског рода.

Слике 1–6: Учесталост изабраних облика показних заменица у корпусима јужнословенских језика

На основу ових дијаграма можемо доћи до неколико, надам се, интересантних закључака у вези са учесталашћу наведених облика. Први поглед на шест дијаграма јасно сведочи о томе да у свим језицима доминирају форме на *m-/t-*, с тим да је степен употребе ових медијалних елемената највиши у бугарском језику (90,25%); следе словеначки (89,42%)¹¹, македонски (74,14%), бошњачки (65,80%) и хрватски језик (57,38%), док се на „дну лествице“ налази српски (47,48%). Уочава се, дакле, (још једном и овај пут корпусном претрагом) деиктичка и формална разлика између јужнословенске периферије (тј. словеначког и

¹¹У бугарском и словеначком језику недостају, као што смо већ рекли, облици на *-e/-v-*.

бугарског и, делимично, македонског језика) с једне стране и штокавског центра (српског, бошњачког, хрватског македонског језика) с друге. Видимо такође да бугарски и словеначки језик свој недостатак *v-/v-* димензије у великој већини „компензирају“ употребом облика на *m-/t-*, док фреквенција *-n/-n-* игра – поготово у словеначком језику – маргинална улогу. Пажње вредна је и чињеница да у македонском језику, односно барем у *GralisMak-Korpus*, јасно превладавају облици са *m-/t-*, што се вероватно може објаснити доминацијом књижевно-уметничких текстова у том корпусу већом фреквенцијом „литерарније“ и мање „профане“ стилистике медијалних показних заменица са елементом *m-/t-*.

Изузимајући бугарски и словеначки се у свим осталим анализираним језицима на другом месту налазе облици са *-v-/v-* за изражавање проксималног степена удаљености. На првом месту стоји српски језик (42,78%), следе хрватски (32,61%), бошњачки (23,73%) и македонски (15,47%).

Фреквенција употребе дисталног степена удаљености помоћу основа на *-n/-n-* у језицима словенског југа изгледа овако: босански (10,47%), македонски (10,38%), хрватски (10,01%), бугарски (9,75%), српски (9,74%) и словеначки (0,22%). Ниска учесталост заменичких облика са *-n/-n-* у словеначком језику (свега 0,22%) представља донекле очекиван резултат, пошто облици *oni, ona, они* др. у данашњем словеначком носе архаичан и у неким контекстима чак пејоративан карактер.

Преостаје још суфиксално-афирмативно-емфатички елемент *-ley* словеначком језику који помоћу облика/сегмената *t*le.**, *tist*le.** и *on*le.** изражава прилично интиман и близак однос према одређеном живом бићу, предмету и/ли некој радњи и др. Ова не само заменичка, него општа морфолошко-семантичка поткатегорија постоји једино у најсевернијем јужнословенском језику, с тим да јасно превладава њена употреба у комбинацији са најфреквентнијим показно-заменичким облицима *ta* (за мушки и женски род), *to* (за средњи) и др.

Суфикс *-ley* комбинацији са именичким и заменичким речима се сусреће, између осталог, и у разговорном језику немачког становништва у аустријској покрајини Корушкој (Kärnten), нпр. у речима *Diandle* 'девојче', *Fegele* 'птичица', што је, да бисмо резимирали, упечатљив доказ да су језици били и остали живи организми који било где на свету прелазе државне и/ли људском руком вештачки створене границе.

ЛИТЕРАТУРА

(ћирилица)

Конески, Блаже. *Граматика на македонски от литературен јазик*. Скопје: Култура, 1976.

Майтинская, К. Е. *Местоимения в языках разных систем*. Москва: Наука, 1969.

Пашов, Петър. *Българска граматика*. София: Хермес, 1999.

Симић, Радоје. *Српска граматика 1. Увод, фонологија, морфологија – Ијекавско издање*. Београд – Никшић: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика – Јасен, 2002.

(латиница)

Вајес, Антон, Коларић, Рудолф, Рупел, Мирко. *Slovenska slovnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1964.

Варић, Еугенија. ет ал. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga, 1995.

Berger, Tilman. *Wieviele Demonstrativ pronomina braucht eine Sprache? – Überlegungen zu einigen Merkwürdigkeiten des Tschechischen. Wiener Slawistischer Almanach*, 33 (1994): 21–36.

Bühler, Karl. *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Jena: Gustav Fischer, 1934.

Bußmann, Hadumod. *Lexikonder Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Kröner, 1990.

Ћедић, Ибрахим. *Osnovi gramatike bosanskog jezika. Priručnik za osnovne škole*. Sarajevo: Bosna leksika, 1994.

Fillmore, C. J. *Towards a descriptive frame work for spatial deixis*. R. J. Jarvella, Wolfgang Klein (ur.). *Speech, place, and action. Studies in deixis and related topics*. New York: John Wiley&Sons, 1982.

Jahić, Dževad, Halilović, Senahid, Palić, Ismail Palić. *Gramatika bosanskoga jezika*. Zenica: Dom štampe, 2000.

Klajn, Ivan. *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005.

Kordić 1997: Kordić, Snježana. *Predmetne pokazne zamjenice u hrvatskom, poljskom, češkom i ruskom jeziku*. Hrvatsko filološko društvo (ur.). *Prvi hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova*, I (1997): 274–288.

Težak, Stjepko, Babić, Stjepan. *Gramatika hrvatskoga jezika. Priručnik za osnovnojezično obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga, 1994.

Toporišič, Jože. *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba obzorja, 1991.

Wonisch, Arno. *Das Pronominalsystem des Bosni(ak)ischen, Kroatischen und Serbischen*. Münster et al.: LIT, 2012.

Извори

Български национален корпус. <<http://search.dcl.bas.bg/>> 20. 5. 2020

Gigafida. <<http://www.gigafida.net/>> 20. 5. 2020.

Gralis BKS-Korpus. <<http://www-gewi.uni-graz.at/cocoon/gralis/search>> 19. 5. 2020.

GralisMak-Korpus. <<http://www-gewi.uni-graz.at/cocoon/gralis/search>> 19. 5. 2020.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ДЕЙКСИСА В СИСТЕМЕ ПОКАЗАТЕЛЬНЫХ МЕСТОИМЕНЕЙ В ЮЖНОСЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ

Резюме: Настоящий анализ дейксиса указательных местоимений в южнославянских языках состоит из трех частей. Первая часть дает общий обзор местоимений (как «закрытый» тип части речи без каких-либо внутри языковых и вне языковых /и/новаций), указывает на терминологические аспекты, собственно дейксис и на номинацию отдельных указательных местоимений в южнославянских языках (сербском, бошняцком, болгарском, македонском, словенском и хорватском). Вторая часть посвящается нормированным решениям и классификации указательных местоимений в грамматиках анализируемых языков с анализом а) морфологической структуры местоименных форм и б) дейктических возможности выражения степени близости и расстояния (на пространственной и временной оси проксимальности – медиальности – дистальности на основе модели Фильмора /Fillmore/ 1982). Основное внимание уделяется и исследованию отношений и (ко)реляций между анализируемыми языками. Третья часть на основе корпусного анализа посвящена употреблению и частотности определенных кодированных форм показательных местоимений при помощи использования некоторых одно- и многоязычных корпусов южнославянских языков. Цель данной статьи – указать на морфологическую структуру указательных местоимений и на некоторые аспекты идентичностей, сходств и различий южнославянской дейктической системы в шести исследуемых языках.

Ключевые слова: местоимения, дейктики, указательные местоимения, языковые корпусы.